

Jaksa Helga

Nők a honfoglalás korában

A nőkről, még ha a honfoglalás korban éltek is nagyon hosszan lehetne beszélni, így a társadalomban, családban, világképben elfoglalt helyükről, szerepükről, össze lehetne hasonlítani életüket a tőlük távol élő korabeli nőkével –, vagy éppen a mi 20. század végi életünkkel. A lehetőségek közül csak egyre van itt alkalom: bemutatni, hogyan alakult a lányok, asszonyok élete a bölcsőtől a koporsóig.

Mindenekelőtt számba kell venni a felhasználható eszközöket. A korabeli írásos források ugyan szűkszávúak, de jól használhatók. A tárgyi források, azaz a régészeti leletek segítenek a viselet, a családszerkezet, a társadalmi helyzet meghatározásában. Ezen kívül később élő sztyepei népek életmódjából, valamint szigorú megszorításokkal az évszázadokig fennmaradt népszokásainkból következtethetünk öseink mindennapi életére. A honfoglalás kori nőkről eddig nem készült összefoglaló jellegű munka, pedig hasznos és érdekes lenne. Legtöbb figyelmet László Gyula szentelt a problémának *A honfoglaló magyar nép élete* címmel megjelent 1944-ben könyvében, a későbbi szerzők is gyakran idézik megállapításait.

Kezdjük hát a bölcsőnél, vagyis a születésnél. A fogantatással, születéssel kapcsolatban ma is sokféle hiedelem él, elképzelhetjük, hogy ezek milyen széles körűek lehettek akkor, amikor az emberek nem voltak még tisztában testműködésük biológiai alapjaival! A hiedelmekre visszatérve annyit elmondhatunk, hogy a későbbi századokra biztosan maradtak honfoglalás kori babonák, de ezek elkülönítése szinte lehetetlen feladat. Valószínű, hogy a nő földön guggolva szült¹, és csak asszonyok lehettek jelen az új családtag világrajöttekor. A születés után fontos feladat volt az újszülöttet megvédeni a rontástól: vágó-és szűrőtárgyat helyeztek el közelében.² Árpád-kori nevek utalnak arra, hogy a névadásal is igyekeztek megvédeni a gyermeket: olyan nevet kapott, amivel megpróbálták félrevezetni a rontó erőket, pl.: Nemvaló, Nemvagy, Haláldi, Csúnya.³

A gyermek, esetünkben a lányok neveléséről, életéről keveset tudunk, hiányoznak a tárgyleletek is. A honfoglalás kori gyermeksírokban nem találtak játékot, így arra lehet következtetni, hogy a felnőttek tevékenységét utánozták.⁴ A lányok a felnőtt közösség valódi tagjaivá valószínűleg első tisztulásuk után váltak. A házasságkötés előtt beletanultak a házi munkába az idősebb nők felügyelete mellett.

Érdekes a házasságkötés körüli ceremóniák kérdése is. Itt egyrészt a fennmaradt népszokások igazítanak el, másrészt egy korabeli forrás is beszámol a leánykérésről. Érdeemes szó szerint idézni Gardizi leírását a magyarokról: *„Leánykérés alkalmával náluk az a szokás, hogy amikor a leányt megkérlik, vételárat visznek a leány gazdagságával arányban, több vagy kevesebb állatot. Amikor a vételár meghatározására összeülnek, a leány atyja a vőlegény atyját saját házába viszi és mindent összegyűjt, amije csak van coboly-, hermelin-, mókus-, nyestprémből és rókamálból, a brokát ruházatokkal és mindenféle bőrrel egyetemben tíz bőrruhára valót. Mindezt egy szőnyegbe göngyölíti és a vőlegény atyjának lovára kötözi, majd hazaküldi őt. Akkor az mindent elküld neki (a leány atyjának) amire csak szüksége van az előre megállapított vételárhoz: állatot, pénzt, ingóságot, – és akkor hazaviszik a leányt.”*⁵ Ez tehát a leányvétel, amelynek csökevényes maradványa a jegyajándék. A leányszerzésnek talán más módja is lehetett a honfoglaláskorban: a leányrablás és a színlelt leányrablás. Ezek a szokások egészen a 20. század elejéig fennmaradtak archaikusabb hagyományokkal rendelkező közösségekben.⁶ Nyilvánvaló, hogy a valódi leányrablásra azért volt szükség, mert a leányt családja máshoz szánta. A rablás általában a leány beleegyezésével történt, de ha nem, akkor is volt lehetősége visszatérni a szülői házba. A leányrablást persze igyekeztek megakadályozni a leány férfirokonai vagy a család által kiszemelt vőlegény. Gyakori volt azonban, hogy a család végül megbékélt az új helyzettel. A színlelt leányrablásról csak röviden: ezt olyan esetben alkalmazták, ha leány meg-egyezett a családdal, de valamelyik fél anyagilag nem volt olyan helyzetben, hogy vállalhatta volna a lakodalom és a kiházítás költségeit.⁷

A honfoglaló magyarok körében az egy- vagy többnejűség kérdésében a kutatók között még ma is vita folyik, erre a kérdésre referátumomban nem térek ki.

Fontos kérdés az asszonyok ház körül végzett munkája is. Alapvető változás századok, sőt évezredek óta nem történt: ma is ugyanúgy van női- és férfimunka mint régen, de a körülmények alaposan megváltoztak. Jellegetes női foglalatosság volt a termények összegyűjtése és feldolgozása, így a bogyók, gyümölcsök és a méz esetében.⁸ A főzés tudományára, művészetére itt nem térek ki. A kancatejet is a nők dolgozták fel, bár a kancafejés férfimunka volt.⁹ A nők készítették a tejből túrót, sajtot, zsírt. A letelepedés után terjedt el a gabonatermesztés, és a nők dolga volt a gabonaörlés. Ahogy azt a Gellért-legendából is megtudhatjuk, az örlés kézimunkával történt¹⁰, amely szinte minden családban megtalálható volt. Az aprójószágot a nők látták el élelemmel.

Fontos még megemlíteni, hogy a család egyszerűbb, mindennap használatos tárgyait is a nők állították elő, így a kézzel formált, úgynevezett durva- vagy házikerámiát, csak a gazdag, előkelő családoknak volt lehetősége ezek megvásárlására.¹¹ Ruhadarabjaikat is maguk készítették. Bár ezek maradványai csekély mértékben kerültek elő – az évszázadok során elpusztultak – mégis valószínű, hogy sűrű szövésű vászon készült kezük alatt.¹² A jurtok felállítása is női feladat volt¹³, ezeket saját készítésű szőnyeggel és nemezszőnyeggel tették otthonosabbá.¹⁴ Szőnyegeiket valószínűleg nem csomózással, hanem szövéssel készítették. A nemezkesztés nagyon fontos volt, hiszen a gyapjú, az alapanyag is rendelkezésre állt, a jurtok anyaga is ez volt.¹⁵

Referátumom befejező részében – eljutva a koporsóig – a női sírokról kell néhány szót ejtenem, amelyek nem egyforma mértékben különböznek el a férfisíroktól: a gazdagabbak esetében könnyebb a megkülönböztetés, a nemesfém tárgyak: fülbevalók, kar- és nyakpercek, rombusz alakú ingnyak díszek, csüngős ptykék, préselt kaftánveretek, hajkorongok, rozettás lószerszámveretek utalhatnak tulajdonosuk nemére. A köznépi sírok gyakran melléklet nélküliek, itt az antropológiai meghatározás segít.

Munkám jellege és terjedelme nem adott lehetőséget a honfoglalás korban élt nők mindennapi életének kimerítő tárgyalására, megpróbáltam inkább ízelítőt adni és felhívni a figyelmet a kérdésre.

Felhasznált irodalom

- 📖 *Érszegi Géza* (szerk.): Árpád kori legendák és intelmek. Bp., 1983.
- 📖 *Györffy György* (szerk.): A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Bp., 1958.
- 📖 *László Gyula*: A honfoglaló magyar nép élete. Bp., 1944.
- 📖 *László Gyula*: Régészeti tanulmányok. Bp., 1977.
- 📖 *László Gyula*: 50 rajz a honfoglalókról. Bp., 1982.
- 📖 *Tárkány Szűcs Ernő – Gunda Béla*: Házasságon kívül elismert nemi kapcsolat. In: Magyar Néprajzi Lexikon II. Bp., 1979.

Jegyzetek

1. László 1944. 252.
2. László 1944. 254.
3. László 1944. 258.
4. László 1977. 326.
5. Györffy 1958. 54.
6. MNL 2. 502.
7. Ld. a 6. jegyzetet, ill. László 1944. 276–277.
8. László 1944. 296.
9. László 1982. 62.
10. Érszegi 1983. 87.
11. László 1944. 290.
12. László 1982. 40.
13. László 1977. 324.
14. László 1982. 86.
15. László 1982. 40.